

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-159-6-25>

**ВПЛИВ ДОХОДНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ
НА СОЦІАЛЬНУ ЗГУРТОВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ОТГ
В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ**

Дяконенко О. І.

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
відділу проблем формування соціального капіталу
Інституту демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Ефективність адміністративно-територіальної реформи в Україні значною мірою визначатиметься соціальною згуртованістю населення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Процес децентралізації управління, що відбувається в умовах низьких інституціональної спроможності органів місцевого самоврядування та активності мешканців в управлінні громадою в умовах посиленого деструктивного інформаційного тиску російської пропаганди актуалізують потребу у формуванні соціальної згуртованості мешканців громад на засадах інклюзивному розвитку.

Соціальна згуртованість – ресурс, капіталізація якого формує передумови для зростання фінансової спроможності ОТГ шляхом її

конвертації в економічний, людський, соціальний, освітній та інші види капіталів і мінімізації трансакційних витрат. В умовах діджиталізації мультиплікативний ефект від зростання соціальної згуртованості, ефективного співробітництва членів громади у досягненні цілей, вдосконалення мережевої взаємодії матиме значний вплив на розвиток їх домогосподарств, що посилить відчуття соціального захисту та соціальної безпеки серед населення, знизить соціальне розшарування та рівень економічної тривожності.

В сучасному українському селі формування соціальної згуртованості в умовах домінування настроїв байдужості серед селян, низької соціальної активності, недовіри до односельчан і влади є проблематичним. І хоча українськими домогосподарствами здавна підтримувались корисні соціальні контакти на засадах довіри та взаємодопомоги (толока – колективне виконання робіт; супруга – об'єднання сім'ями худоби в робочих цілях; позикова каса громади – фонд, що формувалася за рахунок продажу деревини, приходу церкви, внесків членів громади тощо), в сучасному українському селі забезпечення особистих цілей та прагнень дещо звузилося, головним чином – до взаємодопомоги в якості психологічної підтримки та садово-городній діяльності; натомість поміч в працевлаштуванні, налагодженні зв'язків у сфері адміністративних, побутових, освітніх послуг, надання допомоги при організації бізнесу чи безоплатна матеріальна допомога – значно порідшали. За даними вибіркового опитування домогосподарств України, у січні 2020 р. серед 8 основних цінностей в житті сільських домогосподарств друзі та спілкування займали найнижче місце [2, с. 58].

Зниження соціальної згуртованості є прямим наслідком зубожіння населення. Аналіз структури сукупних ресурсів сільських домогосподарств України за 2000–2020 рр. показав, що переважна більшість сільських домогосподарств не дотичні до соціальних мереж з високим потенціалом зростання доходності. Бідніші сільські домогосподарства отримують доходи переважно за рахунок державних видатків – пенсій, стипендій, пільг, субсидій та інших видів соціальної допомоги, які становлять майже третину їх сукупних ресурсів. Приналежність до групи з низькими показниками доходів автоматично свідчить про низький соціальний капітал індивіда зі звуженими можливостями його підвищення. Такі родини, зазвичай, менше включені в мережу дружніх контактів і взаємодопомоги, мають низький рівень довіри до односельчан та місцевої влади. Результати наукових досліджень зарубіжних вчених засвідчують повну відсутність дружніх контактів та взаємодопомоги у 27,6% представників найнижчої страти (для порівняння: серед осіб найвищої страти цей показник не перевищує 6,3% [3, с. 28].

Високою є приналежність до групи з низькими показниками доходів пенсіонерів, що проживають у депресивних селах, обмежені в доступі до соціальних зв'язків і є соціально ізольованими. Таким домогосподарствам притаманні високі показники економічної тривожності, фрустраваності, і фінансового стресу.

Натомість заможні сільські домогосподарства в Україні зазвичай характеризуються високим соціальним статусом у громаді та активною участю у соціальних мережах. Їм притаманне прагнення покращити соціальні зв'язки та збільшити свій дохід. Основним джерелом доходу для таких домогосподарств є підприємницька діяльність, самозайнятість, дивіденди від акцій та інших цінних паперів, доходи від здачі в найм нерухомості, відсотки по внескам в банках, надходження у формі орендної плати від передачі земельних ділянок під сільськогосподарську діяльність тощо.

Підприємницька активність сільського домогосподарства, можливість створення фірми, успішність ведення бізнесу, обсяги продаж значною мірою визначаються наявним соціальним капіталом суб'єкта господарювання. Залежність фінансової успішності підприємницької діяльності від соціального капіталу сільського домогосподарства підтверджується рядом зарубіжних наукових досліджень. Зокрема, Гебрекідан Аббаї, досліджуючи сільські домогосподарства Ефіопії, встановив, що високий соціальний капітал та активна громадська діяльність голови домогосподарства дають йому можливість отримати значно вищий дохід завдяки здатності впливати на господарські операції і торгівельні відносини, вимагати вигідніших умов співпраці та мінімізувати витрати за допомогою наявного соціального статусу та соціальної діяльності, зростаючої переговорної сили та зниження трансакційних витрат [4]. Підприємець, досягаючи певного рівня соціального капіталу, формальних і неформальних зв'язків, довіри у відносинах з членами громади має більші шанси успішного ведення бізнесу. Наукові дослідження зарубіжних вчених встановили, що однією з головних причин неспроможності відновити бізнес є низький соціальний капітал підприємця, насамперед – відсутність потрібних зв'язків в органах влади, про що засвідчили 29,9% респондентів, які втратили свій бізнес [3, с. 10]. Тож суб'єкти господарювання в Україні намагаються всебічно посилити соціальні зв'язки та свій соціальний статус, від яких напряму залежать фінансові показники їхньої економічної діяльності.

В Україні до прошарку заможних домогосподарств передовсім належать родини, члени яких займають керівні посади в системі управління. Наявність великої кількості робочих соціальних контактів,

значної чисельності підлеглого персоналу, членство в асоціаціях і організаціях, першочергова поінформованість як лідера громади, співпраця з політичними партіями – є джерелами нарощування соціального капіталу та його конвертації у доходні переваги. Соціальний капітал таких лідерів є безцінним ресурсом для соціальної згуртованості громади в умовах діджиталізації. Місцеві лідери завдяки соціальному капіталу здатні примножити фінансові ресурси громади шляхом залучення інвесторів, пропагування партисипативного фінансування, стимулювання підприємницької активності населення, поліпшення інфраструктурного забезпечення, розвитку інформаційно-консультаційних послуг та інтернет-мережі тощо. Нині місцевий розвиток значною мірою стримується низькою ефективністю діяльності органів влади та високим рівнем недовіри до них членів громади внаслідок корупційності управлінської ланки, неспроможності до фінансової відкритості, домінування інтересів чиновників над інтересами громади. Розширення владних повноважень в руслі адміністративно-територіальної реформи дали поштовх до ще більшої узурпації влади та, відповідно – нарощування явних і прихованих соціальних конфліктів в громаді та відсутності довіри до сільських чиновників (районним радам довіряють лише 18% сільського населення [1, с. 31]).

В умовах неспроможності місцевої влади соціально згуртувати мешканців громади, функції по її розвитку могли б взяти на себе підприємці. Але наразі більшість керівників підприємств не зацікавлені в згуртованому колективі, обізнаному в своїх правах та обов'язках, і не практикують соціальне партнерство. В трудовому колективі переважно панує жорстка конкуренція за робочі місця, що знижує соціальну згуртованість колективу. Підприємницька ж діяльність більшості домогосподарств формує переважно закритий соціальний капітал.

Проведене дослідження дає підстави для висновку про наявність причинно-наслідкового зв'язку доходів сільських домогосподарств та соціальної згуртованості членів ОТГ. У сільській місцевості України рівень доходності сільських домогосподарств слугує бар'єром у формуванні соціальної згуртованості і у разі збереження наявних тенденцій варто очікувати на зростання нерівності доходів, що спричинить подальше зниження соціальних зв'язків у сільських поселеннях, падінню соціальної активності, зростанні недовіри як до односельчан, так і місцевої влади і підприємницького сектору громади. В умовах діджиталізації мультиплікативний ефект від нарощування соціальної згуртованості здійснюватиме значний вплив на доходи громади і інтенсивності цей процес набуде передусім у фінансово заможних сільських громадах з розвиненими інфраструктурою, інформаційно-

консультаційними послугами, інтернет-мережею та вдосконаленою соціальною мережею.

Література:

1. Децентралізація в дії? Настрої українців. Загальнонаціональне on-line опитування : аналітичний звіт. Львів : Інститут міста, 2019, 68 с.
2. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2020 року) : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 94 с.
3. Тихонова Н. Е. Социальный капитал как фактор неравенства. *Общественные науки и современность*. 2004. № 4. С. 24–35.
4. Gebrekidan Abbay, A. (2016). Spatial proximity, social capital and social status: A livelihood approach. s.l.: [s.n.].
5. Дяконенко О. І. Соціальний капітал як ресурс зростання доходності домогосподарств в умовах пандемії COVID-19 в Україні // *Spółeczeństwo i gospodarka w czasie pandemii COVID-19. Doświadczenia Ukrainy : monografia wieloautorska*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2021. P. 167–174.